

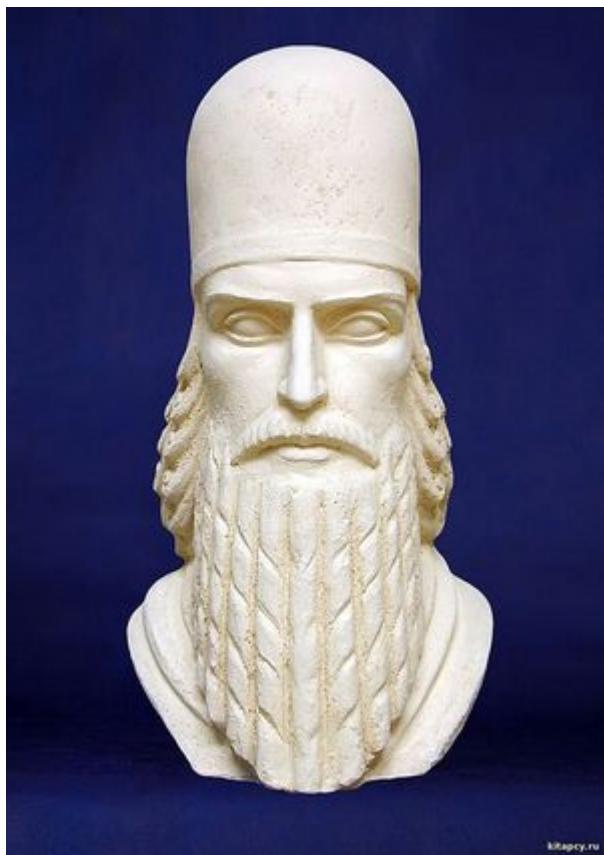
Zoroastrizm dininiň taryhy. Zaratuştra pygamber kim?

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Zoroastrizm dininiň taryhy. Zaratuştra pygamber kim?

ZOROASTRIZM DININIŇ TARYHY. ZARATUŞTRA PYGAMBER KİM?

• **Zoroastrizm**

B.e.önü 660-nyj ýyllarda Eýranda (käbir taryhy çeşmeler Türkmenistany~Maryny, Horasanyň Türkmenistana degişli yerlerini görkezýär -t.b.) doglan, b.e.önü 583-nji ýilda öldürilen Zaratustranyň ady bilen ýatanylýan ýekehudaýly dinleriň biridir. Bu dinde mukaddesdigine ynanylýan kitabıň ady "hikmet we bilim" manysyny aňladýan "Awestadyr". İçindäkilere bolsa "Gata" diýilýär. 12.000 sany haýwan hamyna ýazylan "Awestanyň" häzirki güne çenli gelip ýeten bölegi bary-ýogy 1.000 fasyldan we 21 depderden ybaratdyr.

Zoroastrizmde Haýyr we Şer, Ýagtylyk we Tümlük hemişelik

çağnyşykda bolupdyr. Haýryň we Ýagtylygyň wekili Ahuramazda bilen Şeriň we Tümlügiň wekili Ehrimen dowamly söweşiň içindedir. Otparazlyk dini (zoroastrizm) öz dörän döwründe Eýrandaky köphudaýlyk ynanjyna garşıy gidip, ýeke hudaýa bolan ynanjy öñe çykarypdyr. Bu dine iman edenler ölenlerinden soñ direldilip Ahuramazdanyň huzuryna çykyljakdygyna we ol ýerde sorag-jogaba çekiljekdigine ynanypdyrlar. Bu din b.e.öñ 600-nyjy ýylyndan miladynyň 650-nji ýylyna çenli Pers imperiýasynyň döwlet dini bolupdyr. Diniň mukaddes kitaby Zaratuştranyň "Gatalar" diýip ýazan dörtlemesiniň jemlenen "Awestasydyr".

Ençeme asyrlaryň dowamynda "Awestalar" gaýtadan ýazyldy, terjime edildi we nesilden nesle geçip geldi. Geçirilen barlaglar "Awestanyň" dürli bölmelerden (legendar taryh, dini kada-kanunlar, epiki kyssalar, ruhanylar üçin beýannamalar) ybaratdygyny görkezýär. Dürli döwürlerde Eýranyň dürli ýerinde ol bölmeleriň başy jemlenip durupdyr. "Awestanyň" iñ gadymy bölmeleri Zaratuştra heniz dirikä orta çykypdyr, beýlekileri onuň oruntutarlary we ruhanylar tarapyndan ýazylypdyr.

"Awestanyň" bölmeleri iñlis dilinde 1880-nji we 1894-nji ýilda Jeýms Darmesteteriň terjime etmeginde Oksfordyň "Sacred Books of the East" kitap tapgyrynyň çäginde neşir edilipdir.

XIX asyryň başlarynda "Awesta" filosoflaryň ünsüni özüne çekip başlady. Zaratuştra we "Awesta" P.Beyl, G.Ritter ýaly alymlaryň eserlerinde ýygy-ýygydan salgylanyldy. Nemes idealizminiň iñ görnükli wekili Gegel "Awesta" bilen gyzyklandy. I.W.Gýote we F.Nişse hem öz eserlerinde Zaratuştrany we "Awestany" kän agzadylar. Meşhur fransuz taryhcisy Jorj Dumezil Zaratuştra dinler taryhyň şayatlyk eden iñ beýik dini-jemgyýetçilik reformatory hökmünde baha berýär. Paul-Masson Oursel zoroastrizmiň Jainizme we buddizme yetiren täsirleri barada şeýle diýyär:

"Diniň taryhynda köp adamy haýsydyr bir öñdebaryjylyk, halas ediş we täzelenis tarapdary bolmak, nurlanmagyň we arassalanmagyň gaýgysy, ganly gurban edişlere garşıy gazaply ýigrenji kemala getirmek we ähli janly-jandara söýgini kemala getirmek bar. Şeýlelikde Jainist we buddist toparlanşyklarynyň

"Eýranda Zaratuştra tarapyndan başy başlanan oñyn reformalaryň azda-kände täsirinde bolandygyny görkezýär".

Aleksandr Makedonskiý Eýrany basyp alanda derilere ýazylan "Awestany" ýakyp küle öwrüpdır. Şol sebäpli oña "Lagnaty" diýip at beripdirler.

"Awesta" has aňsat düşünmek üçin köpsanly şerhler ýazylypdyr we bu şerhler "Awestanyň" tekstine salnypdyr. Bu şerhlere "Zend" diýlendiginden wagtyň geçmegi bilen "Awestanyň ady "Zend-Awesta" bolupdyr.

"Zendleriň" "Awesta" goşulmagy netijesinde orginal tekst bilen şerhleri tapawutlandyrmak kyn bolupdyr we kem-kemden "Awestanyň" orginal nusgasy ýitipdir.

Häzir dünýä boýunça 200 müň otparaz ýasaýar. Olaryň 40 müňi Eýranda, 100 müňi Hindistandadır. Angliýada, ABŞ-da, Päkistanda we Kanadada hem galan 60 müň otparazyň ýasaýandygy çak edilýär.

■ Otparazçylyk ~ "Awesta"

"Awesta" gadymy Eýranyň we häzir Hindistanda ýasaýan asly eýranly parsylaryň mukaddes kitabydyr. Kitabyň dili pehlewiçedir. "Gatalar" Zaratuştra inderilen we otparazlar tarapyndan mukaddes saýylýan kitaplardyr. "Zaratuştra" sözi "Awestanyň" dilindäki "garry" manysyny aňladýan "zareta" we "düye" manysyny berýän "ustra" sözlerinden emele gelipdir. Manisy "garry düýeleriň eýesi" diýmekdir. Eýranda ýa-da Türkmenistanda doglandygy çak edilýän we çagalyk, ýaşlyk döwri hakynda anyk maglumatlar bolmansoň, käbir alymlaryň çaklamasyna görä hakyky ady Spitamen bolan Zaratuştra pygamberlik otuz ýaşynda berlipdir. Bir derýanyň boýunda Wohumenah atly perişde tarapyndan wahyý getirilipdir we soňra beýleki perişdelerem oña görünipdir. Ol Hudaý bilen geçirgen gepleşiklerine we dinini ýaýratmak üçin eden wagyzlaryna köp üns beripdir. Zaratuştranyň "Awestada" toplanan we zoroastrizm bilen barada häzirki güne çenli gelip ýeten ýeke-täk çeşme bolan mukaddes "Gatalar" we "Ýasna Haptangaiti" ylahy aýdymalarynyň awtorydygyna ynanylýar.

Rowaýatlara görä Zaratustranyň ejesi on baş ýaşly gyz wagtynda bir nur şöhlesiniň özüne düşmegi netijesinde göwreli bolýar. Zaratustra otuz ýaşynda pygamber bolupdyr we ymmatyndan bir bölegini alyp Balha gidýär. Ýolda öňlerinden çykan Gaitýa derýasyny Zaratustranyň görkezen mugjyzasy bilen geçýärler. Has soňra Awaital kóluniň tòwereklerinde kyrk baş güne çeken ybadatdan soň Magraja çykýar. Bu derýanyn boýunda Wohumenah atly perişde Zaratustranyň ýanyna gelip, oňa dünýäden el çekmegini pent edýär. Zaratustra Wohumenahdan soň ähli beýleki perişdeler bilen görüşüp Ahuramazdanyň huzuryna çykýar. Hudaý oňa ýyldyzlaryň we planetalaryň aýlanyşyndan habar berýär, jenneti we dowzahy görkezýär, hemme zadyň ylmyny öwredýär. Soňra perişdeler Zaratustranyň kükregini ýaryp, onuň içgoşuny çykaryp arassalaýarlar we ýerine goýýarlar. Zaratustra hudaý bilen bolan duşuşygyndan gelen bädyna emredilen dinini ýaýratmak üçin wagyz-nesihat işlerine başlaýar. Duşuşukdan "Awesta" bilen dolanan pygambere batyl dinlere uýyanlar azar berjek bolsaram, "Awestany" okanlarynda şeýtanlaram ondan aman diläpdir.

■ Zaratustranyň Ahuramazda ýalbaryşy

Soraýaryn senden Tañrym,
Dogrusuny sözle maňa,
Mukaddes güýjüň atasy
Ilkinji kakasy kimkä?
Güneş bilen ýyldyzlaryň
Ýollaryny çyzan kimkä?
Kamar kimiň güýji bilen
Ulalyp ýa kiçelyärkä?
Baryn gürrüň eýle maňa
Birýan uçdan sözle, Tañrym.
Soraýaryn senden Tañrym,
Dogrusuny sözle maňa.
Kim ýola saldy dünýäni,
Kim tutdy barça asmany?!

Zoroastrizm ahlak kadalaryny üç söz bilen beýan edýär: Hamata

(gowy düşünülmegiň), Hakhata (gowy sözlensin), Hwarşta (gowy edilsin). Zaratuştranyň aýtmagyna göra, adam ýaşan ömründe, takdyrynda we maňlaýynda ýazylanlar babatda ýerine ýetiren amallarynyň esasynda mizan terezä goýulýar. Adamyň etmeli işi şeýtany güýçler diýip görkezilen erbetlige garşy gowulygy saýlap almak we gowularyň hataryna geçmekdir. Zoroastrizmde aýal we erkek deň hasaplanýar. Ot mukaddes saýylýar. "Awestada" ot hudaý Ahuramazdanyň ogludyr. Hudaý Ahuramazdanyň energiýasynyň, howrunyň we nurunyň bu dünýädäki alamaty hökmünde mukaddes ot zoroastrizmiň iň esasy ynanç sütünleriniň biridir. Otparazlar ýer togalagynyň adam jesetleri bilen bozulmazlygynyň gerekdigine ynanýarlar. Şol sebäpli ölüleriň jesedini depin etmegiň deregine üsti açık diňleriň gatynda itguşuň iýmegine we tebigy täsirlere açık ýagdaýda goýupdyrlar. Tebigy elementleri mukaddes saýypdyrlar we bu elementleri (suw, toprak, howa, ot) hapalanmakdan goralyppdyr. Şuňuň bilen baglanyşyklykda oda, ýagtylyga ýa-da Güne yüzüňi tutup (türkmenlerde bilen dogup gelýän Günü ýuze sylmak däbi şundan galan däpdir -t.b.) ybadat edilipdir. Ýagtylygyň we aýdyňlygyň Ahuramazdanyň fiziki sypatydygyna ynanylyppdyr. Şuňuň bilen baglanyşykly ot ýagşy bilen ýamany biri-birinden tapawutlandyran hudawy güýje eýedir ("Ot – oraz" diýen türkmen nakylyny ýada salyň -t.b.)

Bu ynanja görä ot ähli barlyklarda, janly-jandarlarda we jansyz jisimlerde dürli görnüşlerde peýda bolýar. Ody adamda, haýwanlarda, ösümliliklerde, aşmanda we ýerde dürli ýagdaýlarda we wagtlarda görmek mümkün. Iň mukaddes hasaplanýan ot bolsa Hudaý Ahuramazda bilen adamyň arasyndaky otdur.

Zoroastrizm dininde günde baş gezek ybadat bar. Säher ybadatynynyň aýratyn ýeri bolanlygyndan adamlary säher ybadatyna turuzýan horaz hem mukaddes saýylýar. Kybla Gündir. (türkmenlerde Güne seredilip, doga-dileg etmegiň köklerini şundan gözlemek gerek -t.b.) Gün ýok wagty oda seredip ybadat edilipdir. Ilki-ilkiler ybadat açık meýdanda edilse, soň-soňlar gjijelerine etmek ýörgünlü bolupdyr. Ybadatlary ýekeleyín we köpcülik bilenem ýerine ýetiripdirler. Otparzlaryň ruhanylary üç topara bölünýär: Herbit, Mubit we

Dessur Mubit.

■ Zoroastrizm dini

Beýik hudaý Ahuramazdadır. Älem-jahany we fizikanyň çäginden daşarky güýçleri ýaradanam şoldur. Mukaddes we päkdir. Erbetlikler oña bulasyp bilmez. Öz dünýäsinde ýeke-täk hudaý bolup ýasaýar. Ahrimanyň hüjümleri netijesinde erbetlikler we pyssy-pyjurlyklar ýer ýüzüne aralaşyp adamlara zyýan berýänem bolsa, ahyrynda Ahuramazda ýeňiş gazarñapy we ilkinji arassalyk dünýäni gaýtadan gurşap almaly. Zoroastrizmiň düýp binýadynda haýyr bilen şeriň göreşi baradaky taglymat bar. Zaratuştra ýer ýüzündäki uruş-dawalaryň hudaýyň ruhy Spenta Mainýu bilen şeýtanyň ruhunyň arasynda bolup geçýändigine ynanýardy we her iman edene gowulyk üçiň göremek parzdy. Zoroastrizm ynanjynda Hudaý diýip ykrar edilen Ahuramazda "Paýhasyň ussady" hasaplanýar, Ahriaman bolsa şer güýclere wekilçilik edýär we edil şu ýerdenem haýyr bilen şeriň göreşi başlanýar. Bu iki güýç dünýäniň soňuna çenli biri-birleri bilen çaknyşyk halyndadır. Bu aýgytlaýy göreşde adamyň boýnuna uly jogapkärçilik düşýär. Hatda adam bu göreş üçin ýörite ýaradylypdyr diýilse-de, ýalňyş bolmaz. Adam akly bilen hereket edip ýagşy bilen ýamany biri-birinden aýyrmaly, durnukly göreşe girmeli we şeýdibem şeýtany güýçleri ýeňip öz ykbalyna özi ygtyýar etmeli başarmaly.

Zoroastrizm dininde jennet, dowzah we "Syrat köprüsi" diýip at berilen bir köpri bar. Otparazlara görä ýagşylar, ýagny "Ahuramazdanyň tarapynda göreşenler o dünýä hiç bir kynçlyksız aşyp bilmeli, ýamanlar bolsa ýörite taýýarlanan mekanlarda gaýgy-gama gark bolup ýaşamaga mejbür edilmeli. Adamyň ruhy o dünýä geçmäňkä dowzahyň üstünde gurlan "Jinwat köprüsinden" geçmeli. Gowy ruh üçin köpri şayol ýaly giňelmeli, erbet üçin bolsa päkiden ýiti howply ýola öwrülmeli. Erbetler "Jinwat köprüsinden geçjek bolanda "Duzeh" atly dowzaha düşse, gowular "Bihiş" diýlen jennete düşmeli. Adamyň durmuşynda jennete girmek üçin ýerine ýetirilmegi hökmény käbir işler bar. Hemme zatdan öñ hakykata ygrarly

bolup galmak, ýalandan we ýalana mejbur edýän bergiden gaçmak gerek. Namysjaňlyk, ýagşylyk etmegi söýmek, maşgalaňa ikilik etmezlik hökmäny şertdir. Adam öldürmek, ogurlyk etmek iň uly günäleriň hataryna girýär.

■ Zaratuştra

Zoroastrizmiň dinleriň taryhyndaky ähmiýeti şol wagta çenli agalyk eden garaýışlara örän möhüm konsepsiýalary goşanlygyndadır. Bu garaýış dünýäň ahyrynyň geljekdigi, haçanam bolsa bir gün kyýamatyň gopjaklygydyr.

Dünýäni elde saklamak üçin gije-gündiz biri-birine garşı göreşen Ahuramazda bilen Angra Manýunyň (Haýyr bilen Şer) garpyşygy dünýäniň soñuna çenli dowam etmeli. Şular ýaly taglymlar bilen Zaratuştra apokaliptik, ýagny dünýäniň ahyrky günlerine degişli wahyylary beren pygamberleriň ilkinji mysalydyr. Otparazlyk ynanjynda taryh üç döwre bölünýär, her döwür dört müň ýyla barabar, her dört müň ýylyň soñunda bir Saoşýant orta çykmary. Iň soňky Saoşýant hem gelensoň kyýamat gomaly. "Awestada" Ahuramazda (Ormazad, Ormuz) Ýezdan ýa-da diňe Ahura atlary bilen ýatlanýar. Beýlekisi bolsa ähli erbetlikleriň gözbaşy we dolandyryjysydyr. Onuň ady kitapda Ahriiman, Diw, Angra Manýu atlary bilen geçýär. Ahuramazdanyň ýanynda onuň ýaradan we onuň kömekçisi bolan ýene alty sany hudaý bar. Olara İmşas Pendler (ebedi mukaddesliker) diýilýär. "Gatalarda" we "Ýestlerde" İmşas pendler perişdäniň wezipesini ýerine ýetiryär. Käbir hudaýyň atlary "Gatalarda" Ahuramazdanyň sypatlarydygyna garamazdan "Awestanyň" soňky wersiýalarynda bu sypatlar hudaý görnüşine getirilipdir. Şeýlelik bilen Zaratuştradaky ikitaraplaýnlyk, ýagny Ahuramazda bilen Angra Manýunyň göreşi beýleki ylahy semawy dinlerde Allanyň şeýtana bolan gatnaşygy görnüşinde teswirlenýär. Bu barlygyň ýaradyjysy Ahuramazdadır. Ahura haçanda gowy bir zady ýaradan wagtynda, oña gapma-garşı gelýän şer gowulygyň kölegesi kimin onuň ýanynda öz-özünden peýda boldy.

Bu iki güýç hemişelik garpyşygyň içindedirler, bu garpyşyk

diňe kyýamatda tamamlanmaly. Ahuramazdanyň ýagşylaryň tarapyny tutmagy netijesinde bu göreş ýagşylygyň üstün çykmagy bilen gutarmaly. Ahuramazda ýeke-täk hudaýdyr we beýleki hudawy güýçler ýaly tümlügiň we erbetligiň wekili Ahriamanam diňe bir perişdedir, ýagny şeýtandyr. Gynansak-da, Zaratuştranyň ölüminden soň Ahriaman gaýtadan hudaý derejesine göterlipdir we "gowy hudaý-erbet hudaý" düşunjeleriniň çygrynda ikihudaýly ynanç sistemasy emele gelipdir.

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandy. Taryhy makalalar